

19 Asr Ingliz Va O‘zbek Adabiyotida Allyuziyalarning Lingvokulturologik Tadqiqi

Achilova Risolat A‘zamovna

Buxoro Davlat Pedagogika Instituti dotsenti, PhD

Bafoyeva Zulfiya Muxitdin qizi

Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: XIX asr ingliz va o‘zbek adabiyotida allyuziyalar lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinadi. Adabiy allyuziyalar muayyan madaniy kod sifatida namoyon bo‘lib, ular til va madaniyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aks ettiradi. Maqolada ingliz va o‘zbek adabiyotida qo‘llangan allyuziyalar solishtirma tahlil qilinib, ularning lingvistik va madaniy xususiyatlari ochib beriladi. Shuningdek, allyuziyalar matn tarkibida qanday semantik yukni anglatuvchi omil sifatida ishlatilishi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari ingliz va o‘zbek adabiyoti namunalari asosida tahlil qilinib, ular o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Allyuziya, lingvokulturologiya, XIX asr adabiyoti, ingliz adabiyoti, o‘zbek adabiyoti, madaniy kod, badiiy matn, semantik tahlil, adabiy an‘ana.

Adabiyot – xalqning ma‘naviy merosi va madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, unda til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi yaqqol namoyon bo‘ladi. Badiiy matn tarkibida ishlatiladigan turli lingvistik vositalar, xususan, allyuziyalar adibning uslubi, estetik qarashlari va tarixiy-madaniy kontekstni yoritishda muhim o‘rin tutadi. Allyuziya – bu muayyan madaniy kod yoki intertekstuallik hodisasi bo‘lib, u orqali muallif oldingi matnlar, tarixiy voqealar, diniy, mifologik va xalq og‘zaki ijodi elementlariga ishora qiladi.

XIX asr ingliz va o‘zbek adabiyoti adabiy-estetik tamoyillar va badiiy tasvir vositalari jihatidan o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, bu davr ijodkorlari asarlarida allyuziyalar keng qo‘llangan. Ushbu maqolada XIX asr ingliz va o‘zbek adabiyotidagi allyuziyalar lingvokulturologik jihatdan tahlil qilinib, ularning badiiy matn tarkibidagi funksiyalari o‘rganiladi. Shuningdek, ikki adabiyot namunalari asosida allyuziyalarning lingvistik va madaniy kontekstdagi o‘xshashlik va farqlari aniqlanadi.

XIX asr adabiyoti milliy o‘zlikni anglash, tarixiy voqealar va ijtimoiy masalalarni badiiy ifodalash jarayonida rivojlandi. Bu davr ingliz va o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida muhim bosqich bo‘lib, yozuvchilar o‘z asarlarida turli madaniy va tarixiy manbalarga murojaat qildilar. Ayniqsa, allyuziyalar adabiy matnda muhim rol o‘ynab, muallifning fikrini chuqurroq ifodalashga xizmat qildi.

Ingliz adabiyotida allyuziyalar: XIX asr ingliz adabiyotida allyuziyalar turli manbalardan – Injil, qadimgi yunon-rim mifologiyasi, tarixiy shaxslar va oldingi adabiy an‘analardan olingan. Bu davrda romantizm va realizm oqimlari rivojlanib, yozuvchilar o‘z asarlarida chuqur ma‘naviy, falsafiy va ijtimoiy masalalarni yoritish uchun allyuziyalardan foydalanishdi.

Masalan, Uilyam Bleyk o‘z asarlarida diniy va mifologik motivlarga murojaat qilib, inson tafakkuri va ruhiyatini yoritishga intildi. Uning she‘rlarida Injilga havolalar tez-tez uchraydi, jumladan, “Tyger, Tyger” she‘rida ilohiy va shaytoniy kuchlar o‘rtasidagi ziddiyat aks ettiriladi.

Jorj Bayron esa klassik yunon-rim adabiyotidan ilhomlanib, o'zining "Chayld Garoldning sayohati" dostoni orqali tarixiy va madaniy qiyosiy tahlillarni olib bordi. Ushbu asarda Bayron qadimiy yunon mifologiyasi qahramonlariga murojaat qilib, insoniyat tarixining davriyligi va doimiy kurashga asoslanganligini ko'rsatadi.

Jeyn Ostin o'z romanlarida Injildan va klassik adabiyotdan iqtibos keltirib, jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlar va axloqiy qadriyatlarni tahlil qiladi. Uning "Mag'rurlik va tarafkashlik" romanida Injildan keltirilgan ba'zi iboralar qahramonlarning axloqiy qarashlari va ruhiy dunyosini yoritishda qo'llaniladi.

Sharlotta Bronte o'zining "Jeyn Eyr" romanida diniy va tarixiy allyuziyalardan foydalangan holda bosh qahramonning ichki ruhiy dunyosini ochib beradi. Xususan, roman matnida Injilga va Miltonning "Yo'qotilgan jannat" asariga havolalar keltirilgan bo'lib, ular Jeyn Eyning murakkab hayoti va qiyinchiliklar bilan kurashini tasvirlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, XIX asr ingliz adabiyotida allyuziyalar faqatgina matnga chuqur ma'no yuklash bilan cheklanmay, balki o'quvchini kengroq madaniy va tarixiy kontekstga olib kirish vazifasini ham bajargan.

O'zbek adabiyotida allyuziyalar: XIX asr o'zbek adabiyotida ham allyuziyalar keng qo'llangan bo'lib, ular asosan diniy, tarixiy va xalq og'zaki ijodi motivlariga asoslangan. Bu davr adabiyoti Alisher Navoiy, Bobur va tasavvufiy shoirlarning ijodiy merosidan ilhomlanib shakllangan bo'lib, badiiy matnlarda Qur'oni Karim oyatlari, hadislar, tasavvufiy tamoyillar hamda Sharq klassik adabiyotiga ishoralar uchraydi.

Diniy va tasavvufiy allyuziyalar Nodira va Uvaysiy kabi shoirlar o'z she'riyatida Qur'oni Karim oyatlari va islomiy rivoyatlarga murojaat qilib, insonning ma'naviy kamoloti va ilohiy muhabbat mavzularini yoritganlar. Uvaysiyning g'azallarida tasavvufiy timsollar, xususan, "ma'shuq" obrazi ilohiy ishq ramzi sifatida talqin qilingan. Shuningdek, uning asarlarida Yusuf va Zulayho qissasiga, Majnun va Layli timsollariga ishora qilib, inson ruhining ma'naviy izlanishlari tasvirlangan.

Muhammad Rizo Ogahiy esa o'z tarixiy dostonlarida islomiy va tarixiy shaxslarning obrazlarini berib, zamonasining ijtimoiy muammolarini yoritgan. Uning asarlarida Payg'ambar (s.a.v.), xalifalar va tarixiy sarkardalarga havolalar uchrab, ular orqali adolat, halollik va fidoyilik g'oyalari ilgari surilgan.

Xalq og'zaki ijodi va tarixiy allyuziyalar Xalq orasida mashhur bo'lgan dostonlar va qissalar ham XIX asr o'zbek adabiyotining ajralmas qismi bo'lib, ularda ko'plab tarixiy va folklor allyuziyalarga duch kelish mumkin. Jumladan, "Alpomish", "Go'ro'g'li" kabi eposlarda milliy qahramonlik va vatanparvarlik ruhi o'z ifodasini topgan bo'lsa, XIX asr shoirlari ushbu qahramonlar obrazlaridan foydalanib, o'z davrining ijtimoiy masalalarini badiiy shaklda ifodalaganlar.

Sharq klassik adabiyotiga murojaatlar Bu davr o'zbek adabiyotida Sharq klassik shoirlari – Alisher Navoiy, Firdavsiy, Nizomiy, Hofiz va Sa'diy ijodiga havolalar ham keng uchraydi. Masalan, Ogahiy va Munis Xorazmiy g'azallarida Navoiyning "Xamsa" asariga ko'plab ishoralar mavjud bo'lib, bu an'anaviy she'riy uslubning davomiyligini namoyon qiladi.

Umuman olganda, XIX asr o'zbek adabiyotida allyuziyalar milliy o'zlikni anglash, diniy-falsafiy qarashlarni ifodalash va ijtimoiy-hayotiy muammolarni yoritishda muhim badiiy vosita sifatida namoyon bo'lgan.

Adabiy matnda allyuziyalar faqatgina o'tmishga ishora qilish uchun emas, balki muallifning estetik, ijtimoiy va falsafiy qarashlarini ifodalashda ham muhim vosita hisoblanadi. XIX asr ingliz va o'zbek adabiyotida allyuziyalar turli funksiyalarni bajargan bo'lib, ular quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

1. Tarixiy va milliy o'zlikni aks ettirish: XIX asr ingliz va o'zbek adabiyotidagi allyuziyalar milliy o'zlik va tarixiy voqealarni badiiy ifodalashda asosiy vositalardan biri bo'lib xizmat qilgan.

Ingliz adabiyotida, masalan, Jorj Bayronning asarlarida yunon va rim tarixiga havolalar uning erkinlik va inson huquqlari haqidagi qarashlarini ifodalashda muhim rol o'ynaydi. Bayron o'z dostonlarida qadimiy qahramonlarni zamonaviy jamiyat muammolari bilan bog'lab, ularning ahamiyatini yangicha talqin qiladi.

O'zbek adabiyotida esa tarixiy allyuziyalar milliy ongini shakllantirishda muhim vosita bo'lgan. Muhammad Rizo Ogahiyning tarixiy dostonlarida o'zbek xalqi o'tmishidagi buyuk shaxslar – Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi kabi qahramonlarga havolalar orqali xalqni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga intilgan.

2. Diniy-falsafiy qarashlarni ifodalash: Diniy va falsafiy g'oyalari XIX asr adabiyotida keng tarqalgan bo'lib, allyuziyalar orqali bu mavzular yanada chuqur yoritilgan.

Ingliz adabiyotida Charlotta Bronte o'zining "Jeyn Eyrr" romanida Bibliyaga va Jon Miltonning "Yo'qotilgan jannat" asariga havola qilgan. Bu orqali muallif qahramonning ichki kurashi va axloqiy tanlovlarini chuqurlashtirgan.

O'zbek adabiyotida tasavvufiy g'oyalari muhim o'rin tutgan. Nodira va Uvaysiy kabi shoirlar o'z asarlarida Qur'oni Karim va tasavvufiy timsollardan foydalanib, ilohiy ishq va insoniy komillik mavzularini yoritganlar.

3. Jamiyat tanqidi va axloqiy masalalar: Allyuziyalar ko'pincha jamiyatdagi mavjud muammolarni yoritish va tanqid qilishda ham foydalanilgan.

Ingliz adabiyotida Jeyn Ostin o'z romanlarida Bibliya va klassik adabiyotdan havolalar keltirib, jamiyatdagi axloqiy qadriyatlarni tahlil qilgan. Masalan, "Mag'rurlik va tarafkashlik" romanida qahramonlar o'rtasidagi muloqotlarda diniy va adabiy iqtiboslar ishlatilgan bo'lib, ular jamiyatning ikkiyuzlamachilik va axloqiy muammolarini ochib beradi.

O'zbek adabiyotida esa Ogahiy va Munis Xorazmiy o'z she'riyatida ijtimoiy nosozliklarni tanqid qilishda Qur'oni Karim oyatlari va tarixiy shaxslarning hayotiga havolalar berganlar. Bu orqali ular o'z davrining adolatsizliklari va axloqiy inqirozini yoritganlar.

XIX asr ingliz va o'zbek adabiyotida allyuziyalar nafaqat badiiy bezak, balki chuqur ma'no yuklagan lingvokulturologik hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz adabiyotida allyuziyalar tarixiy, diniy va klassik adabiyotga ishora qilish orqali yozuvchilarning falsafiy va ijtimoiy qarashlarini ifodalagan. O'zbek adabiyotida esa ular milliy va diniy merosni asrab-avaylash, tasavvufiy g'oyalarni ilgari surish va jamiyatni tarbiyalash vazifalarini bajargan.

Ushbu maqolada XIX asr ingliz va o'zbek adabiyotidagi allyuziyalar qiyosiy tahlil qilinib, ularning lingvokulturologik xususiyatlari ochib berildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, har ikkala adabiyotda ham allyuziyalar badiiy matnning semantik va estetik imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilgan. Bu esa ularni lingvistik va madaniy tadqiqotlarning muhim obyekti sifatida o'rganish zarurligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. *Yakubova S. H. (2024). PRETSEDENT BIRLIK VA PRETSEDENT NOM, ULARNING O'ZBEK LINGVOMADANIY JAMIYATIDA QO'LLANISHI. Eurasian Journal of Technology and Innovation, 2 (1-2), 81-86.*
2. *O'Rinova, Zarifa Jumanazar Qizi (2023). BADIY MATNNI TUSHUNISHDA INTERTEKSTUAL BIRLIKLARNING O'RNI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3 (1), 98-102.*
3. *Dilsoz Rasuljon Qizi Xoshimova (2021). ALLYUZIYA VA INTERTEKSTUALLIK LINGVISTIK TUSHUNCHALARINING O'ZARO BOG'LANISHI. Academic research in educational sciences, 2 (4), 1391-1394. doi: 10.24411/2181-1385-2021-00748*

4. Azamovna A. R. LINGUOCULTUROLOGICAL PROPERTIES OF ANTONOMASIES. IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES //" Development of Science and Technology: A Mechanism for Selecting and Implementing Priorities". – 2022. – C. 44-46.
5. Achilova R. ALLYUZIYA STILISTIK VOSITA TURLARI VA VAZIFALARI //Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi. – 2023. – №. 11. – C. 434-437.
6. Achilova, Risolat. "ALLYUZIYA STILISTIK VOSITA TURLARI VA VAZIFALARI." Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi 11 (2023): 434-437.
7. Achilova , R. (2024). INGLIZ TILIDAGI ALLYUZIYALARNING LINGVOLTUROLOGIK TADQIQI. Farg’ona Davlat Universiteti, 29(5), 48.
8. A`zamovna, A. . R. . (2022). LINGUOCULTUROLOGICAL PROPERTIES OF ANTONOMASIES. IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. "Development of Science and Technology: A Mechanism for Selecting and Implementing Priorities", 44–46.
9. Achilova , R. (2024). INGLIZ TILIDAGI ALLYUZIYALARNING LINGVOLTUROLOGIK TADQIQI. Farg’ona Davlat Universiteti, 29(5), 48. Retrieved from <https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/2877>